# חזרה אל עידן הסטגפלציה

**שמשון ביכלר ויהונתן ניצן**

## האידיאות השליטות

הסטגפלציה היא צירוף של שתי מחלות: סטגנציה (מיתון) ואינפלציה (עליית מחירים). המילה נטבעה בתחילת שנות השבעים בארה"ב, שם התגלו לראשונה הסימפטומים של המחלה. כך מכל מקום, טענו כוהני הדת של 'מדע הכלכלה' וכך גם כתוב בכל ספרי הפולחן.

כל אדם שעיניו פקוחות, יודע שבישראל שוררת סטגפלציה. לפחות מזה כשנה וחצי קיים מיתון כללי בישראל; 'המצב הביטחוני' הינו תירוץ בלבד. למעשה, קיים תהליך של דלדול בסקטורים רבים במשק מזה כשלוש שנים; אלא שמשקלם של חלקים אלה הועלם על ידי השגשוג כביכול של ה'הייטק' ויבוא ההון. עכשו, מכל מקום, כל הקטגוריות המצרפיות מצביעות על מיתון: 'התוצר הגולמי המקומי', 'התוצר לנפש', 'התוצר העסקי', לא צמחו. למעשה, אם נשווה את נתוני הרבעון האחרון לרבעון המקביל לו בשנת 2001, נקבל תמונה מבהילה של ירידה בתוצר העסקי בכ- 5. יש לאמר, שמעולם לא קרה דבר כזה במשק הישראלי - אפילו לא במיתון המפורסם של מחצית שנות הששים.

גם נתונים אחרים מראים על משבר: ירידה תלולה ביצוא, ובעיקר עלייה מתמדת באבטלה. על לפי נתוני הל.מ.ס, רמת האבטלה הגיעה ל- 10.3 אחוזים (קרוב לרמת השיא של מיתון 1966-7), אבל כנראה, האבטלה הממשית מגיעה ל- 12 אחוזים ויותר (הל.מ.ס לא מגיע בדגימות שלו לאוכלוסיות דתיות ופריפריאליות). עד כאן המיתון.

על פי האידיאולוגיה הדומיננטית, כאשר יש מיתון, ובעיקר מיתון עמוק, המחירים יורדים בגלל ירידה ב'ביקושים'. מדד המחירים פשוט 'חייב' לרדת, כי כך ציוו עליו הכלכלנים. והנה, על פי הפירסומים הרשמיים בארבעת החודשים האחרונים, מדד המחירים לצרכן מראה על אינפלציה שנתית של 12 אחוזים. המצב בישראל פשוט לא מסתדר עם הפולחן: בשנים 1999-2000 הייתה 'צמיחה' כללית במשק, הצריכה הפרטית והיבוא עלו - כלומר היה הרבה 'ביקוש', והאינפלציה השנתית הסתכמה ב- 1 אחוזים קטן בלבד. ואילו בשנה האחרונה היו שפע של 'עודפי היצע' והמחירים עולים. "... האם ישראל נמצאת בסטגפלציה?..." שואל לתומו כתב *'הארץ'*. "...לא, אומרים כל המומחים הכלכליים בדאגה רבה, 'ישראל לא בסטגפלציה'. בדבריהם נשמעים חשש או תקווה כי נתוני החודשים הקרובים יאששו את ה'לא' שלהם...". על פי דברי 'המומחים', מדובר בסך הכל בסטיה קלה בטווח-הקצר: "... מקורות שונים במשק, כולל באוצר, אמרו אתמול כי אין מקום לדבר על סטגפלציה בישראל. לדבריהם, מדובר בהסקת מסקנות מהירה וקיצונית מדי... אבטלה ואינפלציה סותרות זו את זו בטווח הקצר בלבד...". (מוטי בסוק, *'הארץ'* 19.5.2002).

## המציאות הסוררת

**האם קיימת 'סתירה' בין מיתון ואינפלציה? האמנם 'הסתירה' היא 'בטווח הקצר' בלבד ?**

שני דורות יכולים, מן הסתם, להיחשב ל'טווח-ארוך'. ואמנם, היסטוריית נתונים של 45 שנות יחסים בין צמיחה כלכלית ובין אינפלציה בישראל - משנת 1956 ועד לשנת 2000 – מלמדת באופן ברור ש**בטווח-הארוך** קיים קשר שלילי חזק בין הצמיחה והאינפלציה. ככל שהצמיחה שקעה, כך עלתה האינפלציה, או ההפך: ככל שהאינפלציה עלתה, ירדה הצמיחה.

כידוע, **הצמיחה** נמדדת כאחוז השינוי השנתי של התמ"ג (התוצר המקומי הגולמי), ואילו **האינפלציה** נמדדת כאחוז השינוי השנתי של מדד מחירי התמ"ג. על פי החכמה המקובלת היינו אמורים לראות שבתקופות של צמיחה גבוהה יש אינפלציה גבוהה יחסית, ולהפך. כאמור, המציאות הפוכה לחלוטין. כך למשל, ממוצע הצמיחה בין השנים 1966-1970 עמד על כ8 אחוזים, בעוד שממוצע האינפלציה היה באותה תקופה 5 אחוזים. כלומר בין השנים 1966-1970 היתה צמיחה גבוהה יחסית ואינפלציה נמוכה. ומה קרה לאחר מכן? בתחום הצמיחה הקשור כידוע להשקעות, הנתונים מצביעים על כיוון חד-משמעי: מאז 1973 ועד 1986 ירדה ההשקעה הנקיה ב- 76 אחוז. ב- 1973 הגיעה ההשקעה הנקיה ל- 21 מיליארד ש"ח; ב- 1978, שנת 'המהפך הכלכלי' ותחילת האינפלציה המואצת, ירדה ההשקעה ל- 12 מיליארד ש"ח; וב- 1986, שנת

'המדיניות הכלכלית החדשה' (של שמעון פרס), היא הגיע לשפל של 5 מיליארד ש"ח (הנתונים הם במונחים של מחירים קבועים 1980).

ושוב, בניגוד לחכמה המקובלת, יחד עם ההאטה, באה האינפלציה. בתחילת שנות השבעים (בסוף עידן גולדה מאיר ופנחס ספיר) היתה האינפלציה בשיעור של 10 אחוזים; בסוף שנות השבעים (עידן בגין-ארליך) היא התקרבה ל- 100 אחוזים; באמצע שנות השמונים (תקופת שמיר-ארידור וכהן-אורגד) היא כבר הגיעה לרמה של יותר מ- 400 אחוזים. תקופה זאת, של משבר סטגפלציוני עבור מרבית האוכלוסיה בישראל, היתה העידן המוזהב של ההון הדומיננטי בישראל.
מאז תחילת שנות התשעים שוב עלה שיעור הצמיחה בעוד שהאינפלציה ירדה, וכעת כפי שאמרנו בתחילת המאמר, שוב הצמיחה נמוכה והאינפלציה עולה.
אם זה מנחם מישהו, ישראל אינה 'מקרה מיוחד'. אותו קשר שלילי בין צמיחה ואינפלציה שורר במרבית המדינות בעולם, מרכזיות ופריפריאליות. זהו ממצא ברור שהיה מעורר מקפאונו כל אדם בעל שכל ישר. הנתונים מראים בבהירות: הסיבה לעלייה במחירים אינה 'עודף ביקוש'. הסיבה לירידה במחירים אינה 'עודף תפוקה'.
**אם כן, מדוע טורחים אנשי 'מדע הכלכלה' להתכחש למציאות ולהונות את האחרים** ?

## הסיבות לפער בין האידאות השולטות למציאות הסוררת

מבלי להיכנס לפילפולים תיאולוגיים סבוכים, הסיבה לכך פשוטה: הכלכלנים קיבלו זכיון מטעם השלטונות להסתרת המציאות ולהכחשת העובדות הברורות, באמצעות שטף של הבלים בלתי מובנים הנשמעים כנשגבים באזני ההמון. הם עושים זאת באמצעות שיחדש הכולל שפת חרטומים סודית, מעוטרת בפסבדו-מתמטיקה, גרפיקה תלת-מימדית ושפע של סימנים יווניים.
והמציאות אינה נעימה. הסטגפלציה מכה במרבית השכבות אבל מיעוט מאורגן היטב המוגן על ידי חגורה אידיאולוגית של כוהני 'מדע הכלכלה' יוצר את הסטגפלציה משום שהיא הרווחית ביותר עבורו במצב מסויים.
הסטגפלציה אינה נופלת מהשמיים, בוודאי שהיא אינה תוצאה של חוקי טבע בנוסח 'היצע', 'ביקוש', 'שיווי-משקל' ושאר מיני כוחות על-אנושיים. מחירים עולים משום שקבוצה מסויימת של בני-אדם מסוגלת לכפות את עליית המחירים על החברה. תפוקה אינה יורדת מעצמה, אלא אם כן אלו ששולטים בצמתים האסטרטגיים של היצור החברתי, מחליטים או נדחפים בזמנים מסויימים להורידה תוך כדי עלייה בשולי הרווח של התפוקה.

כדאי להדגיש, שלא מדובר ביכולת 'כלכלית' של קבוצה 'חברתית' להפעיל עסקנים 'פוליטיים'. כמו כן לא מדובר ב'מונופולים' רעים מול 'שוק תחרותי' טוב. הבלים אלה מופצים ללא הרף מזה כמאה וחמישים שנה. לשם כך קיים 'מדע הכלכלה'. בחינה היסטורית של המציאות היא אחרת; פשוטה יותר וקשוחה יותר. למציאות הזאת קוראים "קפיטליזם": כלומר המשטר הפוליטי של ההון הדומיננטי.
אחד האמצעים של משטר זה לשלוט בהמוני בני-אדם, ובעיקר בנשמתם של בני-האדם, הוא באמצעות התחזותו כשיטה 'כלכלית' שלווה ולא כפייתית, הפועלת באנונימיות והמנותקת ממה שמכנים 'פוליטיקה' (כלומר אחרת ממה שהרגילו את בני-האדם המודרניים לחשוב שהוא פוליטיקה: מפלגות, ממשלות, מדיניות-חוץ, 'ביטחון לאומי', פרלמנטים, 'קבוצות-לחץ' וכו').
ברור, שלא מדובר בחוקי טבע נצחיים. מדובר במאבק פוליטי בלתי פוסק על מיסוד ההיררכיה הכוחנית. מאחר שהקפיטליזם הוא קודם כל סדר **כמותי** של יחסי שליטה, הביטוי המיידי שלו הוא יכולתם של השליטים לכפות חלוקה-מחדש של הכנסות בהיררכיות של המדינות הלאומיות המפותחות, הלא מפותחות; בהיררכיות האיזורית והעולמיות.
אחד האמצעים לכפות חלוקה-מחדש, היא היכולת של קבוצות ההון הדומיננטיות לבלום את התפוקה ולנתבה למטרות הרווח שלהן כנגד הצרכים של החברה בכללותה.
מדובר במיסוד של שיטות עמוקות יותר מאשר שליטה בתהליך ההשקעה גרידא.
מדובר בכושרן של קבוצות אלה לכפות צרכים המוניים וטכנולוגיות יצור. אבל במובן החיצוני של הסטטיסטיקה הרשמית, היכולת הזאת מתגלה בצורת אינפלציה, מיתון ואבטלה. מבחינת האדם השכיר הבודד במדינה המפותחת, הסדר הזה מוכתב לו באמצעות התנודות המסתוריות ביכולתו לרכוש אמצעי קיום (מזון, דיור, בריאות, פנאי, וביטוח מפני תנודות העתיד). הוא עומד נוכח מציאות 'כלכלית' מאיימת וסיפורים על 'פוליטיקאים' ו'מדינאים' שמיטיבים או מירעים עמו, ועלילות 'חברתיות' נעימות או מצמררות (כוכבי תרבות, פשע עירוני, ספורט המוני).

## המציאות הישראלית

כיצד התרחש תהליך השתלטותו של ההון הדומיננטי על ישראל? את תאור הדברים הבאנו בספרנו "*מרווחי מלחמה לדיבידנדים של שלום*": "... מאז ראשית שנות השבעים, החלו לבלוט תוצאותיו של הקיטוב במבנה יחסי הכוח בישראל. המעוררים 'החיצוניים' של הצמיחה - ההגירה המהירה בשנות החמישים, יבוא ההון האזרחי החד-צדדי, התרחבות שוקי הצריכה, העבודה הזולה בעקבות כיבוש השטחים - הגיעו לקיצם. המשק עבר שינוי מבני. השינוי התרקם באופן סמוי בשנות החמישים והששים, ולבש צורה של משטר חדש... במשטר זה, הרווחיות של בעל-ההון הפכה יותר ויותר לתלויה, מצד אחד, ביכולתו לבלום את כושר-היצור, ומצד שני, ביכולתו לחולל אינפלציה שתגדיל את חלקו בסך ההכנסות במשק חסר הצמיחה. תהליך זה, של ריכוזיות השליטה והבעלויות, נעשה תוך כדי כירסום מתמיד בכוחו הפוליטי של השכר המאורגן ותוך כדי שחיקה מתמדת בכוח הצריכה שלו. כתוצאה מכך, המשק החל לסבול באופן כרוני מ'עודף כושר יצור' - כלומר, 'עודף' של רמת תפוקה, העולה על מה שניתן למכור במחירים נושאי רווח" [עמ' 198].

על יסוד דברים אלו, הצענו בעת כתיבת הספר, קרי בשנת 1994, תחזית לגבי המקרה הלא מיוחד של הסטגפלציה בישראל. ובכן, ב-1994 כלומר בשיא האופוריה של 'הסדר העולמי החדש', 'הכלכלה החדשה', וחזון 'שלום עכשו במזרח התיכון החדש' הפורח ונטול האינפלציה, כתבנו את הדברים הבאים:
"... אין מכאן כל ודאות כי בעתיד, לאחר שוך הגל העולמי של ההצבר המתרחב, לא תחזור אליטת הכוח של ישראל אל נתיב הסטגפלציה...". [עמ' 306]

ואמנם, הסטגפלציה חזרה, אולם הפעם היא תכה חזק יותר: בעשור האחרון ניצחו קבוצות ההון הדומיננטיות כמעט ללא עוררין. המשק נפתח; הובאו פועלים זרים שהחליפו את הפלסטינים ועתה גם את היהודים. הנכסים הממשלתיים וההסתדרותיים הופרטו, כלומר הועברו בחצי חינם למקורבים מקומיים וקבוצות הון טרנסלאומיות. קופות הגמל, ובעתיד גם הפנסיות הופרטו למחצה - כלומר הוכנסו לבורסה כדי שבעתיד יבזזו אותן קבוצות הון כאלה או אחרות. גם התקשורת ההמונית הופקעה מידי הבעלים הציבוריים. השכירים פורקו לחלוטין משרידי כוחם הפוליטי ובעיקר מכושרם להוות אלטרנטיבה תרבותית או מוסרית. כרגע, אין מי שימנע את התגברות הסטגפלציה.

**שמשון ביכלר ויהונתן ניצן הינם מרצים לכלכלה פוליטית באוניברסיטאות בקנדה ובישראל.**